

HOLOCAUST OORLOGSHELD

De truc van Mr. Philips

Het heldenverhaal van Oskar Schindler is dankzij Steven Spielbergs *Schindler's List* alom bekend. Onbekender, maar minstens zo indrukwekkend is het verhaal van Jan Zwartendijk.

Diëde Hoekstra

Soms heeft de werkelijkheid een dramatisch die de regisseur van een film niet zou bedenken. Het geldt zeker voor het verhaal van Jan Zwartendijk. Hij hielp in 1940 in Litouwen duizenden joden aan een zekere dood in vernietigingskampen te ontsnappen. Een geheim dat hij eenmaal terug in Eindhoven een leven lang bij zich droeg, altijd met de vraag hoeveel van hen de oorlog daadwerkelijk overleefde hadden.

Vandaag wordt er voor Zwartendijk in de stad Kaunas een monument onthuld. In het bijzijn van koning Willem-Alexander en Dalia Grybauskaitė, de president van Litouwen.

Een openbaar eerbetoon waar hun vader van zou gruwelen, denken zoon Rob (59) en dochter Edith (91) Zwartendijk. Toch zijn de twee erbij vandaag in Litouwen. Rob: „Het monument is voor ons een bewijs dat je altijd de keuze hebt om het goede te doen. Ook als de protocollen iets anders voorschrijven. Onze vader was bescheiden, maar wat hij gedaan heeft, is zeker niet vanzelfsprekend.“

Honorair consul

Het verhaal van Zwartendijk begint in 1938 in Kaunas, de hoofdstad van het dan nog onafhankelijke Litouwen. Zwartendijk is er directeur van het Philips-verkoopkantoor. In Europa hangt de dreiging van een Duitse inval in de lucht en tienduizenden Polen vluchten naar het buurland. Maar ook in Litouwen is hun lot onzeker, want het land staat op het punt geannexeerd te worden door de Sovjet-Unie, iets dat in juni van 1940 ook daadwerkelijk gebeurt. Zwartendijk is dan net een maand eerder door de Nederlandse ambassadeur De Decker in Riga gevraagd om honorair consul van Litouwen te worden. Zijn voorganger is vanwege zijn sympathie voor de nazi's afgezet en Zwartendijk is symbool de enige Nederlander in Litouwen met status. Een baantje van niks, zo wordt hem gezegd.

Door de inval van de Sovjet-Unie voelen veel Joden in Litouwen zich niet langer veilig, maar ze zitten als ratten in de val. Een uitweg is er niet, totdat ambassadeur De Decker een konijn uit de hoge



boed tovert. Hij wijst Zwartendijk op het gegeven dat er voor de Nederlandse Antillen geen visum nodig is. Dat de gouverneur van Willemstad wel toestemming moet geven, laat hij gemakshalve maar weg.

Curacao was geen einddoel op zich, maar wel een mogelijkheid voor de Joden om Litouwen te ontvluchten. Daarbij was wel de hulp nodig van de Japanse consul Chiune Sugihara in Kaunas. Als ook die een doorreisvisum voor Japan zou verstrekken, zouden Joden tijdens hun reis daarnaartoe door de Sovjet-Unie mogen reizen. „Heel bijzonder“, vertelt Rob Zwartendijk, de enige nog levende zoon van Jan Zwartendijk. „Want eigenlijk was Japan ook de vijand. Net als onze vader besloot

Sugihara echter te helpen. Samen zijn ze verantwoordelijk voor al die mensenlevens die gespaard zijn.“

Lange rijen

Het nieuws dat er bij de Nederlandse consul papieren voor een vlucht uit Litouwen te krijgen zijn, verspreidt zich als een lopend vuurtje door het land. Vrijwel direct ontstaan er lange rijen voor het kantoor van 'Mr. Philips'. Dochter Edith, destijds twaalf jaar, kan het zich nog herinneren. „Ze moesten mensen tegenhouden bij de trap. Uit angst dat die het onder druk van de massa mensen zou begeven.“

Binnen schrijft Zwartendijk in het Frans in de



Jan Zwartendijk met zijn dochter Edith en zoon Jan in 1940.

“Het monument is voor ons een bewijs dat je altijd de keuze hebt om het goede te doen

— Rob Zwartendijk, zoon



Paspoort met bonussen en visum met handtekening van Jan Zwartendijk.

paspoorten dat de houders een vrije doortocht naar de Antillen mochten maken. „Hij zette er zijn handtekening en een grote stempel bij, zodat het er allemaal officieel uitzag“, vertelt zoon Rob. „Met de goedkeuring van mijn vader konden de Joden vervolgens naar het kantoor van Sugihara 300 meter verderop.“

Zwartendijk en Sugihara werkten lange dagen, in een race tegen de klok. De verwachting is dat de Russen de ambassades snel zullen sluiten en vóór die tijd willen de twee zoveel mogelijk Joden helpen. „Hij werkte zo snel dat hij op een gegeven moment een telefoonsteek kreeg van Sugihara. Mijn vader werkte met een stempel, maar de Japanner schreef alles met een penseel in de paspoorten en

Herdacht in spiraal van licht

Voor de compaan van Jan Zwartendijk, de Japanner Chiune Sugihara, is enige tijd geleden in Japan al een museum opgericht. De Nederlandse ambassadeur in Litouwen moet met een bescheiden plaquette in Litouwen en een sober monument met veertien linden in Rotterdam. De Engel van

Curacao' zoals Zwartendijk in Litouwen is gaan heten, krijgt nu ook een kunstwerk in Kaunas. De Nederlandse ambassadeur in Litouwen Bert van der Lingen benaderde de Amsterdamse kunstenaar Giny Vos (foto) met het verhaal van Zwartendijk. Zij was diep onder de indruk van

het feit dat hij 2325 mensen het leven reddde. „De impact van die daad is enorm. Al die mensen hebben zich over de wereld verspreid en hebben kinderen gekregen.“ Het kunstwerk is een spiraal van lichtstreepjes en

komt te hangen op drie meter hoogte om de stam van de boom die recht tegenover het kantoor van Zwartendijk staat. „Het moest bescheiden zijn, net als Zwartendijk zelf. Die lichtlijnen en kleuren verbeelden de levens van al die mensen die gered zijn.“



vensse Goorstraat. Uitgerokend naast een huis vol Duitsers. „Ik heb warme herinneringen aan Eindhoven, maar voor onze ouders moet het een spannende tijd geweest zijn“, vertelt Edith.

Na de oorlog krijgt Zwartendijk een functie in Griekenland. Alleen zijn vrouw en jongste zoon Rob verhuizen mee. De dreiging van de Duitsers is weg, maar over zijn daden in Litouwen blijft Zwartendijk zwijgen. Ook als een Amerikaanse krant er in de jaren 60 over schrijft en de *Lewards Courant* dit overneemt. „Hij wilde alles weg“, vertelt Rob. „Het was niet bijzonder“, zei hij dan. „Ik deed gewoon wat iedereen zou hebben gedaan.“ Het enige dat hij wilde weten is hoeveel mensen daadwerkelijk ontkomen waren.“

Lijst namen

Onder meer in Israël wordt onderzoek gedaan naar de overlevenden. Voor Zwartendijk komt het antwoord niet te laat. Hij overlijdt op 14 september 1976 en een dag later brengt de post een lijst met 2132 namen van mensen die in 1940 succesvol gevlucht zijn. Spijtig, volgens zoon Rob. „Hij had dat graag willen weten.“

Het totale aantal Joden dat met de visa heeft kunnen ontsnappen ligt mogelijk nog veel hoger, vertelt Rob. „Op één visum kon een heel gezin reizen. Ook zijn er verhalen van mensen die, als ze eenmaal ontkomen waren, het visum uitknipten en naar achterblijvers in Litouwen stuurden.“

De erkenning voor Zwartendijk's moed blijft vreemd genoeg nog jaren uit. Pas in 1997 krijgt hij postuum de Israëlische Yad Vashem-onderscheiding. In zijn geboortestad Rotterdam krijgt hij dat jaar ook een monument en vandaag dus ook een in Kaunas. Tegenover zijn oude kantoor, waar tegenwoordig een boekwinkel zit.

Na het overlijden van hun vader kwamen er volgens Rob steeds meer verhalen los. „Mensen die het overleefde hadden, of hun kinderen, hadden blijkbaar toch de behoefte om hem daarvoor te bedanken. We kwamen ze tegen op bijeenkomsten waar wij waren uitgenodigd om het verhaal over onze vader te vertellen. Oude mannen en vrouwen die met hun paspoort naar ons toe kwamen. Daarin stond dan het stempel met de handtekening van onze vader. Dat waren emotionele momenten.“

In het Philips Museum in Eindhoven is vanaf 18 september een tentoonstelling rond Jan Zwartendijk te zien. Op 4 oktober verschijnt er ook een boek van journalist Jan Brokken.